

Odhalování lži: Věda nebo kouzla?

Monika Kupcová

Psychologický ústav FFMU, Brno

info@psychologon.cz

Všichni jsme lháři, to je holý fakt.

Někdy lžeme o banálních věcech,

*abychom se vyhnuli zbytečným
konfliktům či druhé neurazili. Jiné*

*lži však mohou být zcela zásadní a pokud se týkají protizákonného jednání, je povinností
úředních činitelů zjistit pravdu. Jak to však udělají?*

*We all are liars, that is simply a scientific fact. Sometimes we tell minor lies to avoid conflicts
or not to hurt other people. But sometimes our lies could be of a great importance. If it is the
case and we are lying about something illegal then by law the investigators have to figure out
the truth. Is that even possible, though?*

Klíčová slova: detekce lži, polygraf, fyziologická detekce lži

Key words: deception detection, lie detection, polygraph, physiology of deception detection

---

HOMO LHÁŘ SAPIENS

Člověk se od zvířat odlišuje zejména schopností řeči. Je to unikátní komunikační prostředek, který umožňuje přesně a jasně sdělovat obsahy. Zvláštní a unikátní kategorií obsahu komunikace jsou lži- záměrné pokusy přesvědčit druhé o něčem, co věříme, že není pravda (Vrij, 2008). Lži patří ke každodennímu životu. To ukazuje například studie, ve které byli účastníci vyzváni, aby si po dobu jednoho týdne vedli záznamy o všech interakcích delších než 10 minut a udělali si poznámku vždy, když zalžou. Ukázalo se, že účastníci lhali

v průměru v každé čtvrté interakci a také sdělili nějakou lež 30% všech lidí, se kterými komunikovali (DePaulo, Kashy, Kirkendol, Wyer, & Epstein, 1996).

Většina lží, které lidé říkají, nejsou závažné. Nejčastěji jsou to „sociální lži“ sloužící k zachování dobrých vztahů a vyhnutí se zbytečným konfliktům („*Ten nový sestřih ti ale sluší*“). Koneckonců, jak nám předvedl i Jim Carrey ve filmu *Lhář, lhář*, mluvení čisté pravdy by znamenalo naprostou katastrofu, byť jen na jeden den. Ne vždy však lidé říkají pouze bezvýznamné lži- někdy je otázkou života a smrti, jestli rozeznáme mezi pravdou a lží. Je to však vůbec možné? Pro vědce a detektivy, kteří na televizních obrazovkách každý den odhalují zločince jako na běžícím páse, je odhalování lži jednoduché jako facka. Například pomocný vyšetřovatel FBI Patrick Jane ze seriálu „*Mentalista*“ lidem jako by četl myšlenky- stačí jeden pohyb očí vyslýchaného a Jane přesně ví, že daná osoba lže. Dokážeme si však domyslet, že tak jednoduché to asi nebude.

ZDÁNÍ KLAME

Detekce lži je ze zřejmých důvodů středem zájmu vládních, vojenských a výzvědných složek všech zemí světa. V současnosti existují čtyři hlavní přístupy k odhalování lži: (1) *měření fyziologických odpovědí*, (2) *pozorování chování*, (3) *analýza řeči* a (4) *měření mozkové aktivity* (Vrij, & Verschuere, 2014). Jak nám to však jde v běžném životě? Bond a DePaulo (2006) zjistili, že napříč stovkami studií schopnosti detekovat lež jsou lidé úspěšnější v průměru z 54%. Vzhledem k tomu, že náhodným hádáním by naše úspěšnost byla asi 50%, to není výsledek příliš působivý. Navíc výzkum ukazuje, že existují jen nepatrné individuální rozdíly ve schopnosti rozeznání lži. Tedy nejenže naše celková schopnost odhalit, že nám někdo lže, je všeobecně nevalná, ale ještě k tomu si to vůbec neuvědomujeme.

S tím však úplně nesouhlasí Pamela Meyer, která svůj život zasvětila výzkumu neverbální řeči těla odhalující lež. Její přednáška „How to spot a liar“ (http://www.ted.com/talks/pamela_meyer_how_to_spot_a_liar#t-103370) na TED.com je dvacátou nejoblíbenější přednáškou na jmenovaném webu a má již téměř 14,5 milionů zhlédnutí. Tvrdí, že lež je v podstatě oboustranný akt- jeden sice lže, ale zároveň druhý se rozhodl, že věří. Důvody, proč věříme lžím, jsou různé. Často však věříme proto, abychom ve svých vypadali lépe. Dle Meyerové je však nemožné lež dokonale utajit. U lhářů se údajně dají vystopovat drobné rozdíly mezi jejich slovy a řečí těla. Například panuje obecný názor, že lháři uhýbají pohledem. Právě proto lháře poznáme tak, že se do očí dívá až trochu moc dlouho, aby prokázal opak. Meyerová ve své přednášce uvádí více konkrétních příkladů rozdílů mezi lháři a mluvícími pravdu. Vychází však spíše z analýzy stovek videí a z praxe, než že by se opírala o vědecké poznání.

Souhrnná studie zkoumající vztah přesnosti odhalení lži a míry jistoty si vlastní přesností odhalila, že tyto dvě veličiny spolu souvisejí jen okrajově. Jinak řečeno, naše jistota vlastním úsudkem má pramálo společného s tím, zda jsme lež skutečně odhalili (Depaulo, Charlton, Cooper, Lindsay, & Muhlenbruck 1997). A jak jsou na tom lidé, pro které je odhalování lží denním chlebem? Ukazuje se, že vyšetřovatelé či právní zástupci se sice hodnotí v přesnosti odhalení lži nejvýše, nicméně jejich výsledky nejsou o nic lepší, než výsledky laické veřejnosti (Bond, & DePaulo, 2006). Sečteno podtrhnuto, lidská schopnost odhalit lež je pouze průměrná. Proto je nutné se tento problém pokusit vyřešit za pomoci vědy.

DETEKTOR LŽI: POLYGRAF

Již jsme si řekli, že existuje více možností, jak lze odhalovat lež. Nejvíce se však zaměříme na způsob první, tedy na detekci lži za pomoci měření fyziologických funkcí. Ne

proto, že by to byl způsob nejspolehlivější či nejlepší, ale proto, že je v praxi nejpoužívanější. Polygrafy jsou celosvětově, nejvíce však v USA, využívány jak v kriminalistice, tak pro screening bezpečnostních a vládních složek (tedy zjišťování jejich nezávislosti na třetí straně, zneužívání návykových látek či účast na organizovaném zločinu). Tato technika stojí na poznatcích o funkci lidského nervového systému. Přesněji se jedná o sympatický nervový systém (sympatikus), jehož aktivace zvyšuje sekreci adrenalinu a noradrenalinu do krevního oběhu a tím způsobuje okamžité změny v lidském těle. Sympatikus je aktivován při emocionální reakci těla a slouží k jeho přípravě na boj či útěk- není však ovládán vůlí (Sternbach, 1966). A toho právě využívá polygraf: zachycuje *srdeční tep* (lépe řečeno měří krevní tlak), *kožní galvanickou reakci*, tedy snížení elektrického odporu kůže a lepší vodivost následkem zvýšené produkce potu na dlani a *dýchání*. Člověk podrobený detektoru lži je tedy napojen na potřebné přístroje, které snímají jeho hodnoty a dokážou rozeznat i sebemenší změny. Existuje množství způsobů kladení otázek osobě napojené na polygraf. Otázky jsou vždy sestavené na míru vyšetřovanému tak, aby se týkaly přímo jeho případu. I proto je takové testování časově a finančně náročné. V nejzákladnější podobě jsou dva druhy testování. První je *založené na úzkosti (anxiety-based)*, kde vinná vyslychaná osoba vykazuje vyšší hodnoty ve všech měřených fyziologických reakcích a to ze strachu z odhalení. Druhým způsobem je testování *založené na rozpoznání (recognition-based)*, kdy u testované osoby dojde k orientační reakci (orienting response=okamžitá reakce organismu na nový či významný podnět) spuštěné rozpoznáním klíčových detailů zločinu. Kupříkladu, pokud podezřelý svou oběť ubodal nožem, při otázce „Byla oběť zabita nožem či sekerou?“ se mu rozbuší srdce při slově „nožem“. Nevinný by vykazoval stejnou reakci na sekeru i na nůž, protože by neměl podrobné informace o tom, která zbraň byla použita. (Raskin, Honts, & Kircher, 2014).

O ambiciózní vědecké zhodnocení polygrafů se v roce 2003 pokusil Americký Národní Vědecký Výbor (NRC) (Committee to Review the Scientific Evidence on the Polygraph, & National Research Council. Board on Behavioral, Cognitive, Sensory Sciences, 2003; dále citováno pouze jako NRC,2003). Dle závěrů NRC výzkum polygrafů v posledních dekadách nepokročil ani nezlepšil své vědecké ukotvení. To může být z části vysvětleno faktem, že výzkum polygrafů je převážně v rukou těch, kteří se testováním pomocí polygrafů živí. Tito lidé často postrádají akademické vzdělání v oblasti psychologie, psychofyziologie či fyziologie a proto je pro ně mnohdy vědecká literatura zabývající se výzkumem polygrafů těžce srozumitelná; spoléhají tedy na to, co se naučili ve svém odborném výcviku examinátora na polygraf a tj., že polygraf je velmi přesný. O tom svědčí i oficiální stránky Britské a Evropské Polygrafní Asociace, které proklamují až 98% přesnost detektorů lži (<http://ukpolygraphassociation.org/faq/>). Vysvětlení takové sebedůvěry examinátorů je jednoduché: podrobí-li detektoru lži osobu, která je vinná a na polygrafu selže, následuje výsledek, při kterém se osoba po konfrontaci s výsledky polygrafu často dozná. Pokud však detektor označí za podezřelou nevinou osobu, a ta se při následném výsledku nedozná, examinátor může i nadále věřit, že vinná je, jen se odmítá přiznat (Vrij, & Verschuere, 2014). V neposlední řadě je také potřeba zmínit problém samotného principu polygrafu, který předpokládá následující mechanismus. Lhaní vede k fyziologickému nabuzení (zvýšený tep, pocení,...), které je následně měřeno polygrafem, na jehož základě jsou vyvozeny závěry o pravdomluvnosti testovaného. Problémem však zůstává, že míra fyziologického nabuzení je velmi individuální nemluvě o tom, že může nastat i z jiného důvodu než je lhaní (NRC, 2003).

SOUČASNOST A BUDOUCNOST

Výše jmenovaná NRC v závěru také poskytuje metaanalýzu 37 laboratorních studií a 7 terénních studií (z reálných případů) využívajících metodu testování které prošly přísnými

kritérii. V těchto závěrech byla přesnost polygrafu vyjádřena hodnotou 0.85, přičemž 0.5 by vyjadřovala úroveň prosté náhody a 1 dokonalé přesnosti. V závěru tedy NRC shrnula, že detektory lži jsou schopné rozeznat pravdu od lži vysoko nad úrovní náhody, avšak nízko pod úrovní dokonalé přesnosti (NRC, 2003).

Závěrem můžeme shrnout pouze jediné, a to, že nejpoužívanější a nejznámější metoda odhalování lži rozhodně není dokonalá. Ano, je to nejspíš nejlepší, jakou máme. To však neospravedlňuje žalostný nedostatek výzkumu a snahy o zlepšení z řad těch, kteří jí využívají nejvíce. Naštěstí to ale vypadá, že se blýská na lepší časy. Výzkum detekce lži se v posledních dekádách začal ubírat odlišným směrem, než pouze měření fyziologických funkcí. Poslední výzkumy ukazují, že měření mozkových funkcí, analýza výpovědí či snímání zornic nám také poskytují velmi cenné a nadějné informace. O tom však více příště.

Zdroje:

Bond Jr., C. F., & DePaulo, B. M. (2006). Accuracy of deception judgments. *Personality and Social Psychology Review*, 10(3), 214-234.

Committee to Review the Scientific Evidence on the Polygraph, & National Research Council. Board on Behavioral, Cognitive, Sensory Sciences. (2003). *The polygraph and lie detection*. Washington, D.C.: National Academies Press.

DePaulo, B. M., Kashy, D. A., Kirkendol, S. E., Wyer, M. M., & Epstein, J. A. (1996). Lying in everyday life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 979–995. doi:10.1037/0022-3514.70.5.979

DePaulo, B., Charlton, K., Cooper, H., Lindsay, J., & Muhlenbruck, L. (1997). The accuracy-confidence correlation in the detection of deception. *Personality and Social Psychology Review : An Official Journal of the Society for Personality and Social Psychology, Inc*, 1(4), 346-57.

Raskin, D., Honts, Ch., & Kircher, J., (2014). *Credibility assessment : Scientific research and applications*. San Diego: Academic Press.

Sternbach, R. A., (1966). *Principles of Psychophysiology*. New York and London: Academic Press.

Vrij, A. (2008). *Detecting lies and deceit : Pitfalls and opportunities* (2nd ed., Wiley series in psychology of crime, policing, and law).

Vrij, A., & Verschuere, B. (2014). *Wiley Series in Psychology of Crime, Policing and Law : Detecting Deception : Current Challenges and Cognitive Approaches* (1). Somerset, GB: Wiley-Blackwell. Retrieved from <http://www.ebrary.com.ezproxy.lib.utah.edu>

Zdroj obrázku:

<http://blog.snwp.com/wilderness-is-the-best-lie-detector/>